

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѣтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051PO001-3.3-04-0011

Европейски социален фонд

Европейски съюз

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Рецензия на монографията на Анета Димитрова

„Синтактична структура на преводната агиография“

от проф. д-р dr.h.c. Ангелина Минчева-Игнатова

Изследването на Анета Димитрова е поставено в рамките на два аспекта, много съществени за развитието на старобългарската литература – агиографският жанр и преводният характер на текстовия корпус в преобладаващата и основна негова част. От друга страна, по пътя на преводите от гръцки език и рецепцията на различните жанрове на византийската литература се оформя и спецификата на средновековния литературен (книжовен) език, чиито норми се изграждат въз основа на превода, а функциите му се осъществяват чрез новосъздадените славянски текстове. Установено е отдавна, че книжовността на средновековния писмен език и устойчивостта на неговите характеристики за даден текст се дължат на неговата лексика и синтактична структура. Там се търси от не малко изследвачи опора за атрибуция на даден превод (или оригинално произведение) към дейността на определен книжовник, говори се за авторски стил и предпочитана техника на превода, избор на възможни преводачески решения, лексикални синоними, словообразователни модели и пр.

Тази страна на старобългарските текстове е била предмет на обстойни палеославистични проучвания, но във от вниманието на изследователите е оставал въпросът за ролята на езиковите и стилови характеристики на конкретните гръцки текстове, за които именно преводачите са търсили адекватните съответствия, възприети в славянския превод. В тази насока с основание най-голямо внимание е обръщано на гръцкото влияние в синтаксиса и различните типове калкиране. За пръв път резултатите от това взаимодействие между (византийски) автор и (старобългарски) преводач, отразени в синтактичната структура на четири жития, преведени в рамките на около 100 години през най-ранния период от развитието на старобългарската литература (X – XI век), е тема на самостоятелно изследване. Авторката го провежда с много добре обмислена концепция за обхвата и подбора на текстовия материал. Казаното се отнася и за последователно прилаганата методология при интерпретацията на езиковите данни от старобългарските преводи на избраните жития. Още тук трябва да бъде изтъкната и високо оценена още една особеност на тази монография, която също се появява в палеославистичните изследвания за пръв път. Авторката съчетава много сполучливо палеославистичния и византоложкия аспект и показва колко необходимо е да се познава историята на гръцкия език и езиково-стилистичните особености на византийските текстове, чиято характеристика е поставяла различни проблеми при всеки от тях пред старобългарските преводачи. Това е особено важно като се има предвид, че гръцките оригинали са създадени във време от няколко века, а старобългарските им преводи – в един

Инвестира във вашето бъдеще!

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѣтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051PO001-3.3-04-0011

Европейски съюз

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

много по-кратък и сравнително хомогенен период, за който е водеща дейността на преславските книжовници.

Тази проблематика и нейната връзка с изследваната тема е представена въз основа на богата библиография в уводната част на труда и е от несъмнена полза за всеки палеославист. Също така необходими са сведенията за гръцките текстове на избраните жития (време на създаване, автор, ръкописна традиция, издания и пр.), както и целият спектър на тези показатели, характеризиращи славянската ръкописна традиция на преводите им. Тук ще посоча само някои моменти, които мотивират обединяването им в обща група за изследване: всички те съдържат жизнеописание на важни личности, свързани с историята на християнството във Византия – монашеството (Антоний Велики, Теодор Студит), църквата (Нифонт), животът на един от най-забележителните Отци на църквата от IV век (Йоан Златоуст); житията са дометафрастови; всяко житие има свое по-особено място във византийската литература, но същевременно показва общи черти с останалите.

А. Димитрова точно е очертала обхвата и границите на синтактичните аспекти, които са предмет на анализ. Като „синтактична структура на преводната агиография“ авторката обособява и подробно анализира само комплекса от синтактични черти в старобългарския превод, при които адекватното възпроизвеждане на определени специфични синтактични структури на гръцкия текст със средствата на славянския синтаксис и морфологичен инвентар е представяло проблем за преводача. Тези отношения произтичат от структурната специфика на двата езика и се проявяват независимо от това към какъв жанр или тип текст се отнася превежданият византийски оригинал. Авторката е възприела за тях сполучливото им определение от Р. Вечерка като „асиметрия“ и съответно ги характеризира като „полета на асиметрия“.

Полетата, където между старобългарски и гръцки се проявява асиметрия на синтактичните изразни средства, са предмет на обстоен анализ във втория, най-голям дял на книгата „Анализ на синтактичната структура на преводните жития“ (с. 43 – 236). С пълна ексцерпция на материала са представени житията на Нифонт, Антоний Велики и Теодор Студит, а при житието на Йоан Златоуст, което още не е издадено докрай, характеристиката не е изчерпателна и се опира на изводите в изследването на неговия издател Е. Ханзак, публикувано в първия том на изданието. Разгледани са: 1. Превод и употреба на неличните глаголни форми (Употреба на инфинитив и супин; Превод и употреба на атрибутивно и предикативно причастие, герундив; Инфинитивни и причастни конструкции); 2. Превод на гръцките членувани конструкции (Превод на гръцкия членуван инфинитив; Превод на гръцките субстантивирани и атрибутивни конструкции); 3. Особености в употребата на падежите. Този комплекс е много добре обоснован, анализът е проведен много компетентно и последователно, благодарение на което се открояват всички особености на отделните жития, гръцките съответствия и подхода на преводачите. Много съществен приносен момент е вниманието, което авторката отделя и на единството в употребата на определени синтактични средства, оценявани от гледище на нормите на старобългарския книжовен език. Резултатността на приложената схема за анализ на синтактичната структура на житията показва, че изследването е важно и в типологично отношение – като модел, даващ възможност да се получи информация за работата на старобългарските преводачи в цялата система от жанрове на средновековната литература.

Инвестира във вашето бъдеще!

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѣтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051PO001-3.3-04-0011

Европейски съюз

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Към втория дял, като много съществена част от монографията, се отнасят и Приложенията – таблици, в които са систематизирани гръцките форми и конструкции и преводните им съответствия за всяко житие поотделно. Таблиците представят обозримо и компактно пълна картина на изследваните синтактични и морфологични единици в тяхната връзка като цялост и реалното им място в структурата на текста. Много важен резултат е разкриването в реално съотношение на съвместната реализация на различните възможности за превод и избора на преводача на всяко от житията. Тази конфигурация показва, освен разнообразието на средствата, и тяхната конкурентност, а, от друга страна, при общите участъци на съвпадение – проява на определени норми и тенденции в книжовния старобългарски език от тази епоха.

Третата част „Изводи и заключения“ е посветена на въпроса за „Авторов стил и преводачески стил в рамките на синтаксиса“. Характеристиките на житията, които маркират критериите за определяне съдържанието на двете понятия, сами по себе си вече са принос в тази неизследвана проблематика. Те имат методологическо значение за подхода на палеославистите към византийската литература като източник на преводните старобългарски текстове. На първо място това е съществената разлика на културния контекст, в който са функционирали оригиналният и преводният текст и различните стилови критерии. За гръцкия език са показателни (наред със синтактичните конструкции, падежна рекция и пр.) и отделни лексеми, разпознаваеми като поетична, архаична или разговорна лексика: „На базата на тези данни от речниците на класическия и следкласическия гръцки може да се установи дали гръцкото житие принадлежи към ниския, средния или високия регистър на византийския език“. От тук произтича необходимостта за изследователя да потърси задължително и сведения за лексиката на гръцкия оригинал.

Какви езикови особености са се оказали значещи (характеризиращи) за стила на автора?

1. При употребите на инфинитива могат да бъдат стилистично маркирани както от лексикална, така и от стилова гледна точка управляващите глаголи, употребите на модални глаголи с инфинитив, перифрастични конструкции и конкуренцията им с други синтактични или морфологични единици; предпочитане на декларативен инфинитив или други изразни средства; честота на употребите на членуван инфинитив.

2. Интересен и показателен е изводът за употребата на причастията: „Настоящото изследване показва, че гръцкият текст не дава много основания в причастните употреби да се търси гласът на автора – те характеризират най-вече стила на преводача“.

3. При членуваните конструкции се вижда, че те предлагат доста голямо разнообразие за избор на автора. Стилистично маркирана е една от най-показателните черти за характеризиране на авторовия стил – тяхната честота. Въпрос на авторов стил е и типологията на членуваните конструкции (има ли или не субстантивирани цели изречения и други по-специфични структури, степен на фразеологизация на лексикалния състав на конструкциите).

4. Значение има наличието на архаични синтактични черти, словоредни особености, проявяващи се като тенденции при даден автор, предпочитане към определени предложни модели, конкурентни модели в предложно-падежните употреби, повече от една рекция при глаголите.

Заключенията на А. Димитрова за преводаческия стил на старобългарските версии на житията са изцяло личен и оригинален принос на авторката. Тук целта е систематизация на

Инвестира във вашето бъдеще!

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѣтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051PO001-3.3-04-0011

Европейски съюз

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

преводческите решения и проследяване на предпочитанията и тенденциите в процеса на превода. Една съществена разлика по отношение на характеристиката на авторския стил е необходимостта провеждането на анализа да се опира на известните понятия като „техника на превода“, „принципи на превода“, „концепция за принципите на превода“, „преводчески решения“. Концепцията на преводача мотивира избора на преводческите решения. Не може да се изключи и зависимостта на синтактичните единици в преведения текст от структурата на гръцкия оригинал, с което неминуемо и обективно се намалява свободата на преводача за постигане на собствен стил. Въпреки това А. Димитрова показва, че е възможно да се проявят синтактични черти, които свидетелстват за наличие на такъв аспект в подхода на създателя на превода, който може да се определи като „преводчески стил“.

Втората част на третия дял съдържа няколко много важни извода, които произтичат от цялостния анализ на включения в изследването езиков материал. Те също имат значение за установяване на принципни изисквания от методологичен характер по отношение на изучаването на езика на старобългарската преводна литература. Обобщението се отнася до някои от най-характерните резултати, получени при изследването на отделните жития, като е направена съпоставка в няколко аспекта. Изводите са следните: 1. „Между гръцките оригинали и направените преводи на житията съществуват редица различия“, за обособяването на които основата е подробният синтактичен анализ; 2. Прилаганите преводчески принципи и похвати се предопределят от отношението на преводача към преведения текст; 3. По-голямата част от изводите за преводческите принципи са възможни само въз основа на предварително обособяване на стила на автора, съответно – на оригинала. Прилагането на този подход поставя отношенията между житията и качествата на техните преводи в плоскостта на старобългарския книжовен език, разкривайки конкретния принос на всеки преводач (или компилатор) на текста.

А. Димитрова много убедително е показала, че въпреки различията в езика и стиловете белези на славянските версии на отделните жития, действителни заключения за особеностите на езиковия облик на превода могат да бъдат направени само ако се отдели този пласт, който при всеки преводен текст е „зададен“ и наложен по необходимост от изходния език и жанровите и стилистични особености на оригинала. В заключението тези отношения са представени в обобщен вид и с оглед на съпоставителна характеристика.

Най-показателно за разликите между авторов и преводчески стил е сравнението между гръцкия оригинал и превода на житието на Нифонт. Въпреки че не е причислявано към най-типичните представители на разговорния византийски език, гръцкото житие притежава редица черти, свидетелстващи за близост с говоримия език – избягване на членувани конструкции, замяна на инфинитива с подчинени изречения, употреба на перифрастични конструкции и нетипична глаголна рекция. Преводачът му обаче често се отклонява от гръцкия текст, използва книжовна старобългарска лексика и създава според А. Димитрова „вътрешно кохерентен и последователен“ превод.

По друг начин се проявява отношението между оригинал и превод при житието на Антоний Велики. То показва най-голяма единност на гръцки и старобългарски текст в стилистично отношение: „Преводът съответства на нормите на представителната преводна литература в агиографския жанр“; „Старобългарският текст, смятан за един от ранните преводи в преславската книжнина, се придържа близо до своя оригинал, като понякога допуска гръцко синтактично влияние... Въпреки това почти не нарушава старобългарската книжовна норма и в

Инвестира във вашето бъдеще!

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѣтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051PO001-3.3-04-0011

Европейски съюз

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

много случаи се отклонява от синтактичната структура на гръцкия текст“ (напр. преводът на несъгласувани определения с прилагателно име, на някои членувани инфинитиви с отглаголни съществителни). Би могло да се каже, че тези качества на старобългарския превод на житието на Антоний Велики (включително и неговият автор презвитер Йоан) хармонират с характеристиката на гръцкия му оригинал – известен и авторитетен византийски автор (Атанасий Александрийски), оригиналът „е причисляван към образците на литературното койне и не показва особени отклонения от това, което се взема за норма (съчетание от класически и новозаветен гръцки)“.

В житието на Теодор Студит е представен превод с противоположни качества, който на много места може да бъде определен като погрешен или „лош“. Характеристиката на гръцкия текст е следната: „тежък и претенциозен, концентрацията на членувани конструкции е много висока, предпочитат се излезли от разговорна употреба средства“. По въпроса за качествата на превода Анета Димитрова смята, че „преводът на житието е различен от тези на останалите жития, но би било прибързано да се определи само като лош“. Най-впечатляващото заключение в това отношение е формулирано така: „преводачът, който действително допуска грешки и често не разбира оригиналния текст, има съзнание за високия стил и реториката на оригинала и се отнася към него по съответен за това начин“. Преводачът следва своя концепция – това, което „се стреми да запази, е единството на гръцките конструкции“. Резултатът е например честа употреба на иже-конструкции и почти безизключително следване на словоредата на гръцката конструкция. Преводът „следва синтактичната структура на гръцкия текст отблизо, но успява да остане до голяма степен идентичен само в рамките на синтагмата и словосъчетанието“. Освен това „редица преводачески решения, които като цяло не са типични за книжовния старобългарски език, са толкова систематично използвани от преводача, че се налага мнението за определен съзнателно избран преводачески принцип – непълни конструкции *dativus absolutus* вместо конюнктно причастие, съвместяване на повлияния от гръцки *acc. cum inf.* и старобългарския *dat. cum inf.* в едно изречение, с което се нарушава съгласуването, и др.“. А. Димитрова установява и промяна в концентрацията на използваните синтактични средства, което ѝ дава основание за интересна теза, която се нуждае от допълнителни проучвания – развитие на преводаческите принципи в течение на процеса на превода, което може да бъде забелязано благодарение на големия обем на превода на житието на Теодор Студит.

За житието на Йоан Златоуст изводът е, че при него отношенията между гръцки и старобългарски са до голяма степен подобни на тези при житието на Нифонт: „несъвършен в стилово отношение гръцки, компилиран от по-ранни текстове“ (но не с толкова много разговорни елементи както в житието на Нифонт) „и професионален старобългарски превод“. Авторката се позовава на изследването на Е. Ханзак от 1975 г. и приема неговата теза, че преводът може да бъде причислен към делото на Йоан Екзарх или неговата школа. Това мнение на Е. Ханзак почива на ред специфични черти на този превод, които го свързват с преводаческата концепция на Йоан Екзарх, от една страна, и с Кирило-Методиевите принципи на превод, от друга.

Цялата изследвана група жития принадлежи към преславската преводна литература, но това не е отразено в заглавието на монографията на А. Димитрова. До голяма степен това е оправдано, макар че не можем с абсолютна сигурност да твърдим, че не е имало преводи на текстове от агиографския жанр в Кирило-Методиевия текстов корпус.

Инвестира във вашето бъдеще!

КОМПЮТЪРНИ И ИНТЕРАКТИВНИ СРЕДСТВА ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ЕЗИКОВЕДСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. № 1, София, тел.: (02) 971 10 02, вѣтр. 548, мобилен: 0887 93 96 99, уеб-адрес: cyrilmethodiana.uni-sofia.bg

Проект BG051PO001-3.3-04-0011

Европейски съюз

Проектът се осъществява с финансовата подкрепа на
Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“,
съфинансирана от Европейския социален фонд на Европейския съюз

Ще завърша с извода на А. Димитрова, че очертаната в изследването картина на разнообразни преводачески принципи и техните резултати „разширяват представата за качествата на преславската преводаческа дейност“; „данните от тези преводи, запазени в по-късни преписи, допълват и потвърждават направените досега наблюдения върху преславската норма.“ Приносът на тази монография към характеристиката на преславската норма трябва да се оцени още в едно отношение – чрез нея се създава основа за доизясняването на някои станали вече обичайни определения, използвани при изследването на преславската книжнина. И накрая трябва високо да се оцени като оригинален и много важен принос на изследването това, че за пръв път се поставя и анализира проблемът за отношението между стила на автора на гръцкия оригинал и стила на преводача (или компилатора), създател на старобългарския превод. Това е една много съществена, но пренебрегвана плоскост в изследването на книжовно-езиковите контакти и изграждането на нормите на старобългарския книжовен език, в която се разкрива личният принос на средновековния книжовник, като благодарение на това той може да получи сравнително обективна оценка от изследователя.

01.05.2011 г.

проф. д-р Ангелина Минчева

гр. София

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Оперативната програма „Развитие на човешките ресурси“, съфинансирана от ЕС чрез Европейския социален фонд. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от СУ „Св. Климент Охридски“ и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на ЕС и Договарящия орган.